

על הלחם, ולבד

לקומנדו החדש הגעתי בדרך מקרה, ככל דבר חשוב שקרה לי במחנה. התייצבנו למסדר יציאה בבוקר סתווי קריר ובעוד אנחנו מחכים לתחילתו, נתאספו מול שורותינו עצירי קומנדו שהתבלט במספר המצומצם מאד של אנשים שעובדים בו. לא זכור לי מי יזם את השיחה שהתפתחה ביני לבין בחור בן גילי שעמד מולי בשורה הראשונה. תחילה בידיש, שפה שאף אחד משנינו לא היה בין דובריה הטבעיים ואחר כך גלשנו לעברית, משהתברר שלמד בבית ספר עברי. הוא הגיע לאושוויץ מגטו לודז' בשלב מאוחר יחסית משום שהגרמנים, מסיבה שלא ידועה לי, לא הזדרזו לחסל את הגטו הזה. העובדה שנמניתי כביכול עם דוברי עברית עשתה עליו רושם לא רגיל, כי ב- *Appell* שלמחרת, בא ובשורה משמחת בפיו. הוא סיפר שהוא עובד בקומנדו מעולה במונחים של אושוויץ, וינסה לשכנע את הקאפו לספח אותי לצוות שלו.

מלאכת ההעברה לא נתקלה בקשיים וכעבור יומיים נמצאתי עובד במקום החדש בסלילת כבישים. על כל פנים זה היה אמור להיות תפקידנו בקומנדו. למעשה לא עשינו דבר מלבד גירוד השביל הסלול בעזרת את חפירה, תחת השגחתו של גוי פולני טוב לב שהיה קאפו ופורארבייטר גם יחד, כיאה ליחידה קטנה של כעשרה איש. וזה לא הכל: השביל שהיה תחת השגחתנו הנאמנה עבר ליד מאפית המחנה אשר הפיצה יום אחרי יום ריח ניחוח משגע של לחם טרי. בקיצור גן עדן עלי מחנות, וכמה חבל שלא זכיתו להתחלק בו עם אבא.

מלבד שני יהודים ליטאים כל חבריי לעבודה היו יהודים מפולין והם היו אלה שנהנו מתפנוקי המקום. הליטאיים ואנוכי זכינו מפרורים בלבד וגם זאת לעתים רחוקות. והיו לכך סיבות טובות. היה ידוע שמפקד המאפיה, קצין אס-אס שמנמן וחייכן, אינו מסוכן במיוחד גם כשפועליו גונבים קצת מפרי עבודתם. פועלים אלה היו רובם ככולם אסירים פולנים גויים כמובן ואת הסחר עם הלחם הגנוב היו מנהלים באמצעות חבריהם היהודים מארץ מוצאם, ואיתם בלבד.

והעניינים התנהלו כך: אופה שהצליח להעלים כיכר לחם מעיניהם של משגיחי המאפיה היה מופיע ליד אחד החלונות הפונים לכיוון השביל ומעביר ליהודי שלו את הסחורה הטרייה דרך הסורגים. זה מצדו היה מחביא את הלחם החם תחת חולצתו ומעביר אותו תוך סכנת נפשות דרך השער ולפנות ערב היו מתחלקים בשלל. אותי לא שיתפו בעסקים וזה היה דבר מובן - הייתי חדש וגם מאדיאר. לתדהמתי גם שני יוצאי ליטא, שבעיני לא היו שונים מהם בהרבה, לא שותפו בחגיגה, וברוב תמימותי קשה היה לי לאכל עובדה אכזרית כזאת.

החורף היה כבר בפתח כאשר שגרת החיים של הקומנדו השתנתה פתאום מן הקצה לקצה. ביום בהיר אחד סולקו מן המאפיה כל העובדים הפולניים ובמקומם הופיעו גויים מצרפת. הסיבה לכך הייתה כנראה עובדת התקרבותם המהירה של הגייסות הרוסיים לעבר אושוויץ. כך לפחות פירשנו את ההתרחשויות הבלתי צפויות. הצרפתים למדו מהר מאוד - אולי היו כבר מיומנים בכך ממקום העבודה הקודם - וחיפשו דרך להמשיך את מה שקודמיהם הפסיקו. הייתה להם בעיה קטנה אחת: לא נמצאה, תרתי משמע, שפה משותפת בינם לבין הוותיקים דוברי הפולנית וגם לא סמכו עליהם משום מה. מצבם השתנה כבמטה קסם, העיסוק המכניס שהיו רגילים לו נפסק מהיום למחר. וכאן באיחור מצער - אבא לא היה לידי כדי לזכות בחיים קלים יותר - הגיע תורי.

מלבדי בקומנדו הקטן הזה איש לא ידע צרפתית, ואני מיהרתי לנצל את היתרון החשוב שעמד לרשותי עד פרור הלחם האחרון. מהר מאד הפכתי להיות איש אמונם של הצרפתים, סוכנם הבלעדי לדבר עבירה. מדי יום הייתי מתעטף בחצאי לחם חמים מתחת לחולצה וצועד לעבר המחנה בפחד נוראי שאפילו מנגינת התזמורת לא הצליחה לעמעם. נכון, עיסוק זה היה בו סיכון רב, אם כי במקום שבו החיים הם סכנת נפשות כל שעה של היום, התמורה לפחות הייתה משתלמת ביותר.

ראשית הסיכון היה בטרנסאקציה שליד המאפיה - שהרי לא התקבל על הדעת שהגרמנים לא

יהיו ערים למה שמתרחש לעתים קרובות מתחת לאפס. למען האמת הם ידעו היטב על התנועה המתנהלת ועשו כמיטב היכולת למנוע אותה. באחד הימים זכיתי להתנסות בדבר כאשר, בזמן קבלת הלחם מבעד לחלון המסורג, נתפסתי על ידי קצין המאפיה. איש שמן ויוביאלי זה, הכניס אותי למשרדו כדבר שבשגרה, וכבעל ניסיון בנושא לקח פרגול שהיה מונח על שולחנו, פקד עלי להוריד מכנסיים ולהתכופף והתחיל במלאכת המלקות בליווי ספירה מדוקדקת. ציפיתי כנראה לגרוע יותר, אולי סף הכאב היה כבר גבוה, אחרת אין להבין מדוע נשארתי כמאובן, עם אחוריים חשופים והוא הגיע מעבר למספר 20 - המנה המקובלת למקרים מן הסוג הזה - עד אשר שלשמחתי פקעה סבלנותו ופקד עלי לברוח ומהר, אחרת ימשיך להלקות עד כלות נשמתו. למחרת בבוקר חזרתי למסלול חיים רגיל. המשכתי לעבוד בסלילת הכביש שאיש לא היה זקוק לו וכאשר הופיעה דמות מוכרת ליד חלון המאפיה זינקתי אל הסורגים על מנת לקבל דרכם את הלחם החם. אימרה עבד באותה תקופה בקומנדו שנקרא *Centralbauleitung*, מנהלת הבנייה, ותפקידו היה להעביר מכלי חמצן ממקום כלשהו למקום אחר בעזרת מריצה שעמדה לרשותו. עם הזמן גילינו שגבולות שטח הקומנדו שלו נושק לגבולות של זה שבו אני עבדתי, ומכאן ועד לרעיון של שיתוף פעולה בינינו ושכלול המערכת הדרך הייתה קצרה ביותר. היה צריך לעבור את השדה שהפריד בינינו ולמסור לאימרה את הלחם הטרי. הוא היה מסתיר אותו מתחת למכלים הריקים ובסוף היום היה חוזר עם המריצה למחנה ומחזיר לי את הסחורה. מחצית הלחמים הגנובים היה מגיע לאופים ובמחצית השניה, כמו גם בסיכונים הייתי מתחלק עם אימרה.

החיים במחנה השתנו כמובן בהתאם; המתחים בשעת חלוקת המרק היומי - כדי לזכות בקצת ירק או חתיכות בשר סוסים - מתחים אלה פסקו. לפעמים יכולתי אפילו לוותר על המרק השנוא ולהסתפק בתוספת לחם או לקבל תמורתו מרגרינה וריבה. רק העובדה שאבא לא הספיק ליהנות מהתנאים החדשים הללו, לא הפסיקה להציק לי.

הימים היו ימי סתיו אחרונים ורוח קרירה נשבה בשטח הקומנדו מתחת לשמיים המאפירים של העונה. שני לחמים טריים חיממו אותי מתחת לחולצה וצעדתי בדרך המוכרת לעבר השדה כדי להעביר אותם לאימרה. לפתה הבחנתי בדמות של חייל אס. אס. שצנח מאי שם, עומד במרחק מה בעמידה אופיינית, עם יד על המותן ומחכה לי בסבלנות - בטוח שאין דרך אחרת אלא להתייצב לפניו. המשכתי בדרכי עם הידיעה הברורה שכל צעד מקרב אותי אל הקץ הבלתי נמנע, הסתכלתי לאחור בחיפוש נואש אחר דרך מילוט, אולי בת קול מהשמים או משהו, וכל מה שראיתי היו מבטיהם הכבויים של חבריי לעבודה.

כשעצרתי לפניו הצביע ללא היסוס על חולצתי התפוחה ושאל מה יש לך שם - מהדיאלוגים הספורים הזכורים לי במחנות. לחמים, אמרתי לו ופתחתי את כפתרי החולצה כדי להעביר אותם אליו. על השאלה המתבקשת הבאה מאין, עניתי בתשובה היחידה שיכולתי להעלות על הדעת, *organisiert* שפירושו בעצם גנבתי אותם. יש לך מזל שדיברת אמת, אמר בשקט וללא הרמת קול עד כי לא הייתי בטוח אם הבנתי את דבריו, לקח את שני הלחמים ופקד עלי לפנות אחורה ולחזור, אבל *schnell*, לעבודה. חבריי לעבודה לא האמינו למראה עיניהם כשראו אותי חוזר בלי פגע ואני עצמי, תפסתי רק בהדרגה את הבלתי יאומן שעבר עלי ואט-אט נתקפתי חרדה. לא יכולתי להבין מה גרם לו להיות כזה רחום, כי היה ידוע שלהיתפס בשעת מעשה הוא דבר חמור כשלעצמו, אבל עם לחם לבן גנוב - פריט המיועד לקציני האס.אס. בלבד - זהו פשע שאין עליו כפרה. היום קל לי לנחש שהאיש ידע מה שנעלם מכולנו, שהצבא הסובייטי עומד כפסע מהאזור שבו שכן המחנה ואולי רעב פשוט ללחם. אני, מכל מקום, המשכתי בפעילות כמקודם.

הימים נהיו קצרים יותר והיה קר מאד במדי כותנה הדקיקים שלבשנו. העבודה אומנם לא גרמה לשחרור המובטח בשערי המחנה, לפחות חיממה קצת את עצמותינו. קשים הרבה יותר היו המסדרים שלפני היציאה לעבודה. אלה התקיימו לפני עלות השחר ונדמה שספירת העצירים ערכה זמן רב יותר ככל שהטמפרטורה הלכה וירדה וקשה היה לעמוד בה. היה צריך לעמוד ב- *Appell* עד שגמרנו את שקשה היה ממנו. היינו מנסים להימלט מהקור המקפיא ולהתחמם על ידי יצירת גוש של אנשים; תחילה נצמדו שנים שלושה, לאלה הצטרפו עוד כמה ובהמשך נוצרו מעגלים מעגלים כמו שעשו עניי העיר בסרטו של דה-סיקה,

”נס במילאנו”. ואבוי לאחרוני המצטרפים.

באחד מימים קרירים אלה, בא אלי אימרה קורן משמחה וסיפר שהקאפו, במחווה של ידידות, מייעד אותו להעברה למחנה אחר, נוח וטוב יותר. הייתה זאת בשורה קודרת לגבי, הוא היה לי כבן משפחה ואחרון הקרובים אלי. נפרדתי ממנו בעצב רב והוא, אופטימי כדרכו, עזב את אושוויץ ברוח של תקווה. רק כעבור ארבע שנים בערך, ב- 1948 נפגשנו שוב;

ניצלתי חופשה קצרה וטיילתי להנאתי ברחוב הרצל בחיפה לבוש מדי צבא הגנה לישראל,

אימרה מחופש לחייל

כשנתקלתי בו ובחברתו אגני, אשר הגיעו זה עתה דרך קפריסין. בין סיפור לסיפור, נודע לי באותה הזדמנות שהמחנה האחר לא היה בדיוק אל-דוראדו, מה גם שלאחר גלגולים נוספים הגיע ל - *Grossrosen*, מחנה איום שבו עתידות היו דרכינו להצטלב שוב.

היינו כבר בתחילת החורף ובשעת אחד ממסדרי הבוקר הרגילים, עבר רחש בין העומדים בשורות שגרם מיד לתכונה בלתי רגילה בין כולם. נודע שכל קאפו

נצטווה להפריש מעשר מכוח העבודה שעמד לרשותו, ואלה היו חייבים להתייצב מיידית לפני מנהלת המחנה. כמובן איש לא ידע מה יהיה גורלם של המתייצבים; האם באמת יש צורך בכוח עבודה במקום כלשהו או - ומכך חששנו כולנו - פשוט מכסת אנשים נוספת שנועדה להשמדה.

מיחידה בסדר גודל כשלנו הסתפקו באיש אחד להעברה והקאפו שלי, אשר היה גוי בעל תכונות נעלות, ניגש אלי ואמר בנימה של התנצלות שכאחרון המצטרפים ליחידה, מן הצדק שיקריב אותי קורבן. כדי לתת לי בכל זאת אפשרות למלט את נפשי, הוא יעשה עמדי חסד ולא ייקח אותי כנדרש למקום האיסוף, אלא יסתפק בכך שיוריד אותי ממצבת כוח האדם. השאר נתון בידי.

כידוע, למחנה אושוויץ היה כבר ותק של כמה שנים ומאז היווסדו הספיקו לארגן בו כל דבר לפי מיטב הקפדנות הגרמנית. לכל אדם או מספר בעצם, היה מקום ידוע שבו היה חייב להימצא בכל שעות היום והלילה וכך כאשר הקומנדוס יצאו לעבודה איש לא יכול היה להישאר בשטח המחנה, מלבד אלה כמובן שהועסקו בו לצורך עבודות נקיון ואחזקה. ואנשי האס.אס. סקרו ובדקו הכל ובכל מקום.

בלי לחשוב הרבה פניתי לעבר בלוק המגורים. הבחור שהיה אחראי לניקיון היה יהודי צעיר מאחד הכפרים שבקרבת סאטמר, הכיר אותי היטב וידע שאבא נרצח עקב הסלקציה האחרונה. עם כל הצער שבדבר, הסביר לי, איש מלבדו לא יכול להימצא בבניין, לפחות עד שאחרון אנשי הקומנדו יצא את המחנה. עד אז אני חייב להסתדר איכשהו במרווחים שבין הבלוקים ולנסות לחזור לאחד מהמחנה התרוקן.

עשיתי כדברו וניסיתי לחמוק מעיניהם הבולשות של הגרמנים ולהעלם במרחבים השוממים מאדם. באחד משבילי המחנה הבחנתי בקבוצת אנשים שדוחפים לאיטם עגלה עמוסת אשפה. בלי לשאול שאלות הצטרפתי אליהם - מן הסתם שמחו לעזרה הבלתי צפויה - והמשכתי אתם עד שסיימו את עבודת האיסוף. בשעה זו כבר לא נראו יותר עצירים בסביבה וכמוסכם התגנבתי בחזרה לבלוק. ידידי שהיה באמצע שטיפת הרצפה הזהיר אתי שהסכנה לא חלפה עדיין כי לפנינו ביקורתו היומית של חייל האס.אס. כיוון שלא מצאתי רעיון טוב יותר, לקחתי ממנו דלי מים ונעמדתי בקצה הקדמי שבין שתי שורות הדרגשים ובלב חרד חיכיתי לבאות. היה מוסכם בינינו שבעת צרה נטען שחברי בכלל לא ידע על קיומי בתוך הבלוק.

הביקורת אכן לא איחרה לבוא. החייל לא נכנס כלל לתוך הבניין אלא נעמד בפתח ומשם סקר את העניינים. לא קשה היה להבחין בי כי עמדתי קרוב לכניסה, מכופף, ידיים בתוך הדלי וסוחט בכל הכוח את הסמרטוט. ממקומו לא יכול היה לראות את כל האולם ולא את ידידי שניקה את המרווח בין המיטות. הסתפק כנראה במה שראה ותוך שניות אחדות גמר את תפקידו והסתלק.

לא נותר לי אלא להישאר בבלוק עד לפנות ערב כשהקומנדו חזרו מעבודתם ונהייתי כאחד מהם. למחרת חזרתי ליחידתי כאלו כלום לא קרה והמשכתי אתם עד אמצע ינואר, ליתר דיוק עד ל- 18 בחודש - התאריך היחיד שנחרט בזיכרוני מכל אותה שנה.